

ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ СЕРЕДМІСТЯ ІСТОРИЧНОГО МІСТА УКРАЇНИ

Національний Університет "Львівська політехніка"

кафедра Архітектури та реставрації

Oleh.V.Rybchynskyi@lpnu.ua

ORCID 0000-0001-9936-6122

© Рибчинський О. В., 2019

<https://doi.org/>

У статті з'ясовано, що значення середмістя у формуванні історичного міста України є недооцінене. В результаті аналізу існуючої структури поселення та збереженості історичної забудови визначено, що середмістя потребують збереження культурної самобутності, архітектурної спадщини, локальних цінностей, традицій та ідентичності історичного міста.

Ключові слова: середмістя, система цінності, культурна спадщина, пам'ятки містобудування.

Постановка проблеми

Питання дослідження та традиційний характер середовища середмістя історичного міста України обговорювали на наукових конференціях та розглядали у публікаціях спеціалістів з теорії, історії та реставрації архітектури, натомість обґрунтування необхідності збереження середмістя досі залишається поза увагою науковців.

Для середмістя актуальним є вирішення таких завдань як формування системи цінності; обґрунтування необхідності збереження містобудівного укладу; коректування нормативно-правових основ охорони традиційного характеру середовища, відродження традицій та культурний розвиток історичного міста України.

Мета статті – розкрити систему цінності та обґрунтувати необхідність збереження середмість історичних міст України

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. Низка аспектів проблеми вивчення та збереження архітектурно-містобудівної спадщини історичного міста розкривають такі автори: М. Бевз, Г. Петришин, В. Вечерський, Л. Прибега, П. Ричков, І. Могитич, А. Рудницький, Б. Посацький, С. Кравцов, С. Топилко, В. Петрик; історію будівництва окремих пам'яток архітектури – В. Вуйцик, Р. Могитич, О. Бойко, В. Слободян, Ю. Дибя, І. Сьомочкін, Т. Трегубова, Б. Колосок; теоретичні аспекти формування архітектурних ансамблів висвітлюють: Б. Черкес, М. Бевз, С. Лінда, В. Проскураков, О. Михайлишин. Однак дослідники переважно тільки згадують середмістя і не обґрунтовують необхідності їхнього збереження як пам'яткового містобудівного комплексу.

Виклад основного матеріалу

Середмістя історичних міст та містечок належать до культурної спадщини. Вони сформовані ринковою площею з периметром забудови, середринковим кварталом, важливими магнатськими та сакральними пам'ятками, вулицями та поза ринковими кварталами, пряслом оборонних споруд і в своїй цілісності мають історичну, містобудівельну, архітектурно-естетичну, емоційно-художню та наукову цінності (рис. 1).

Про історичну цінність середмість свідчать визначні події, які відбувались у містах і прямо чи опосередковано впливали на формування культурної ідентичності конкретного поселення. Відтак архітектура середмість має важливе історичне, міське і приватно-родинне значення, що

впливає на появу особливого *genius loci*. Протягом століть у середмісті формувалася самобутня архітектурна стилістика, ремонтували та надбудовували поверхи давніх кам'яниць. Попри будівельну активність архітектори та інвестори намагалися зберігати композиційну цілість та ансамблевість центру, що мав зв'язок із християнськими символами і отожднювався з серцем середньовічного міста. (Dąbrowska-Budziło, 2005, s. 72–83).

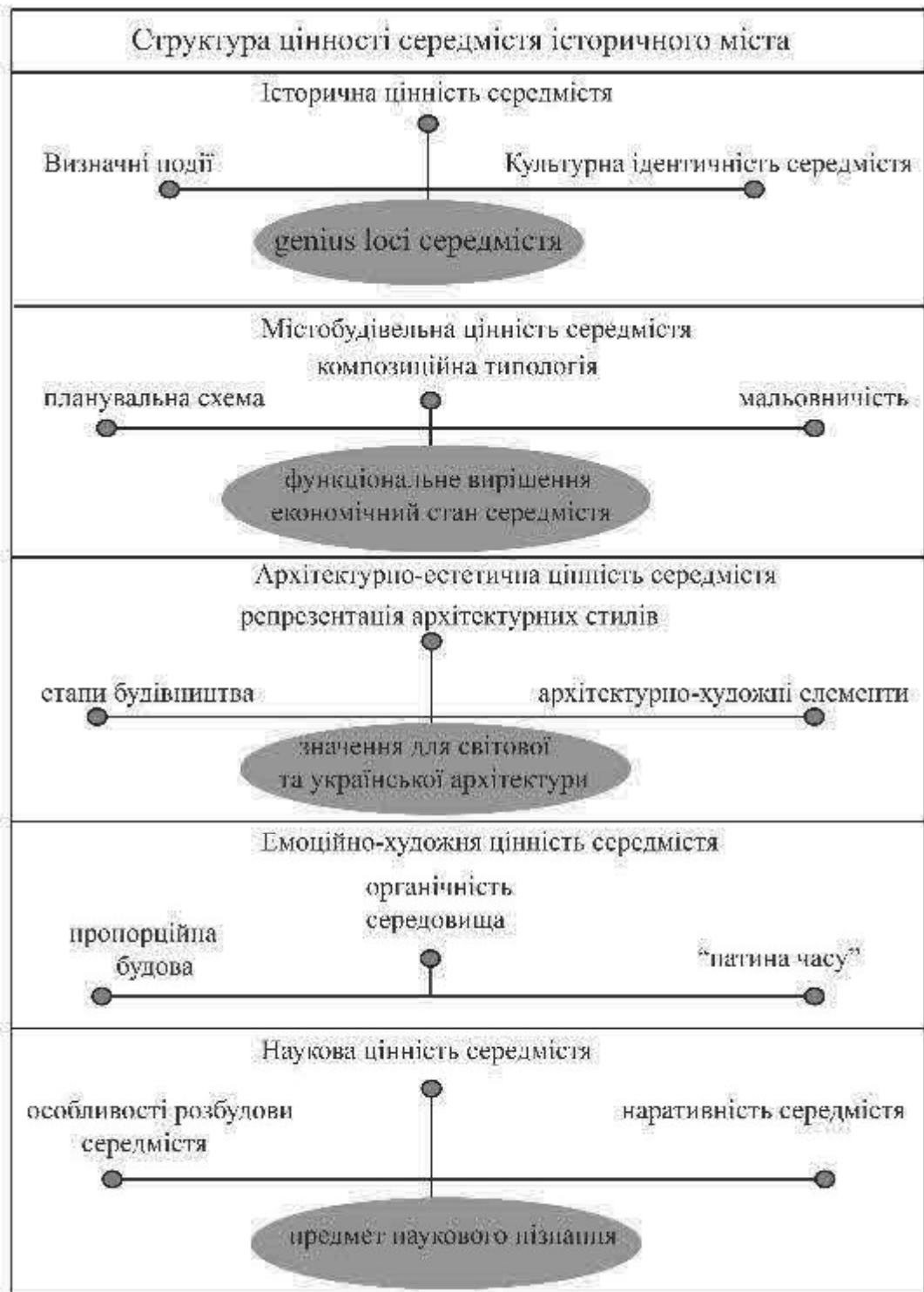

Рис. 1. Структура цінності середмістя історичного міста

Містобудівельну цінність середмість визначає планувальна схема, важливість площі для міста, мальовничість, що розкривається в загальній панорамі міста. Планувальна схема відображена в композиційній типології середмістя – системі розташування головних споруд міста, а також якості житлової забудови. Натомість важливість середмістя для міста полягає в її розташуванні – сюди ведуть головні та допоміжні комунікації, а її функціональна якість тісно взаємозв'язана з економікою усього поселення. Мальовничість зумовлена тим, що масштаб середмістя та пропорції забудови формують гармонійне співвідношення з оточенням та головними спорудами міста.

Архітектурно-естетичну цінність забудови середмістя формують кілька чинників: етапи будівництва, репрезентація архітектурних стилів, значення для світової та української архітектури, окремі архітектурно-художні елементи. По-перше, будівництво і реконструкція споруд тривали протягом кількох століть, завдяки чому в просторі середмість представлено різні архітектурні принципи, які можна побачити в типології планування і вирішення фасадів. Кількість та якість фаз будівництва характеризують різні етапи розвитку міського середовища. По-друге, архітектурна стилістика відображала впливи внутрішньо-міського середовища, регіональні впливи, зовнішні впливи та, в окремих випадках була результатом їх поєднання, що засвідчує її важливе місце у світовій та українській історії архітектури. По-третє, в забудові середмість присутні особливі архітектурні деталі та елементи (декоративні портали, віконне обрамлення, кронштейни, скульптури та рельєфи, оздоблення стін та фронтонів, аттики, стовпи підсіння, підп'ятники склепінь, декорація склепінь та дерев'яних стель, стінові капиці, різьблені в камені цитати зі Святого Письма, фрески та сграфіто).

Емоційно-художня цінність полягає в тому, що середмістя як складний і ключовий центр були сформовані пропорційно і органічно до способу сприйняття та пізнання середовища цілого міста. Колористика, декорації фасадів та інтер'єрів показують такі архітектурні рішення з “патиною часу”, вони регулюють і впливають на психологічний стан людини в історично сформованому міському середовищі.

Наукова цінність архітектури середмість сформована характером та особливостями будівельних нашарувань, послідовностей та способів зміни образу будинків. Нашарування показують, що внаслідок перебудов та добудов у будинках збережені різночасові конструкції, стіни, деталі, які свідчать про історичну систему творення архітектури. Послідовність і способи зміни образу будинків показують виконані у різні часи архітектурно-естетичні рішення, які є доказами історичної еволюції.

Викладені вище позиції зумовлюють необхідність охорони середмість, збереження минулого в матеріальній та нематеріальній складовій. Середмістя, як осердя культурного простору міста, складаються з визначних, візуально помітних елементів: святинь та світських будівель, архітектурно-стилістичних композицій та деталей, “матеріалізованої патини часу” та доказу матеріально-технічного прогресу, прояву гуманізму та спадщини тоталітаризму ХХ століття. Тому середмістя – це відображення властивої для міста історико-культурної та просторової ідентичності.

Незважаючи на зміни образу середмість у ХХ столітті вони до сьогодні зберігають релікти історичних знаків та просторової композиції міста. В сучасному світі, у час швидких змін, властивий для міста XVI–XIX століть спосіб функціонування втрачає актуальність. Місто розмиває межі середмістя і відповідно стара частина перетворюється в простір, який засвідчує давність історичної спадщини.

Мальовничість є важливим аспектом сприйняття середмістя, образи яких почали приваблювати художників ще у ХІХ столітті (рис. 2). Завдяки фотографіям з початку ХХ століття можна аналізувати вигляд середмість до їхніх знищень у Першій та Другій світових війнах. Сюжети гравюр та фотографій представляють сцени з повсякденного життя, релігійні процесії, а також особливості архітектури. Через сприйняття мальовничості центрів історичних міст по-новому розкривається простір із відкритими і не одноманітними формами, виразними архітектурними образами, гармонійною колористикою, розмаїтими фактурами та текстурами поверхонь, наповнений діями (ярмарками, фестивалями, релігійними святами, політичними акціями, щоденними), гармонійними панорамами поселень, привабливими для художньої фіксації (в літературі, живописі, графіці, фотографії). Аналіз міських пейзажів з виразними етнічними деталями і предметами, формами і символами дозволяє розглянути мальовничість як певну метафору, в основі якої щоразу унікальне поєднання природного ландшафту й традиційного

архітектурно-просторового укладу. Ця метафора спонукає дивитись на середмістя як на найважливіший простір міста, що найкраще з усіх складових поселення ілюструє його історію, культуру та традиції. Кожен художник, фотограф чи звичайний глядач творить суб'єктивний образ міста, який залежить від психологічного стану та способу сприйняття дійсності митця (Salvadori, R. 2006, s.14). Натомість простір середмість, сповнений символічного значення, не обмеженого часом, наповнений етнографічною сценографією, магією, міфологією, світлом та тінню, запахами та смаками. Цінність середмістя пов'язана з неповторністю конкретного місця, з динамічною і геометричною композицією, можливістю органічно-цілісного сприйняття міста чи містечка.

На незадовільний стан середмість впливає відсутність належної уваги зі сторони пам'ятко-охоронних організацій (рис. 3). Наприклад, на сьогодні в списку історичних населених місць України, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 26 липня 2001 р. № 878 в Галичині, Волині та Поділлі зареєстровано майже 250 історичних міст. У зареєстрованих поселеннях зосереджуються численні пам'ятки архітектури. В статусі пам'ятки містобудування перебуває лише ринкова площа у Львові. Пам'яткового статусу не отримало жодне середмістя. Відтак згідно з дослідженнями українських науковців варто ввести до реєстру кілька важливих пам'яток містобудування – зокрема середмість. Натомість суттєвою перешкодою в цьому процесі є критерії визначення пам'яток містобудування. Сьогодні відомі критерії визначення об'єктів культурної спадщини національного та місцевого значення (Кабінет Міністрів України, 2001).

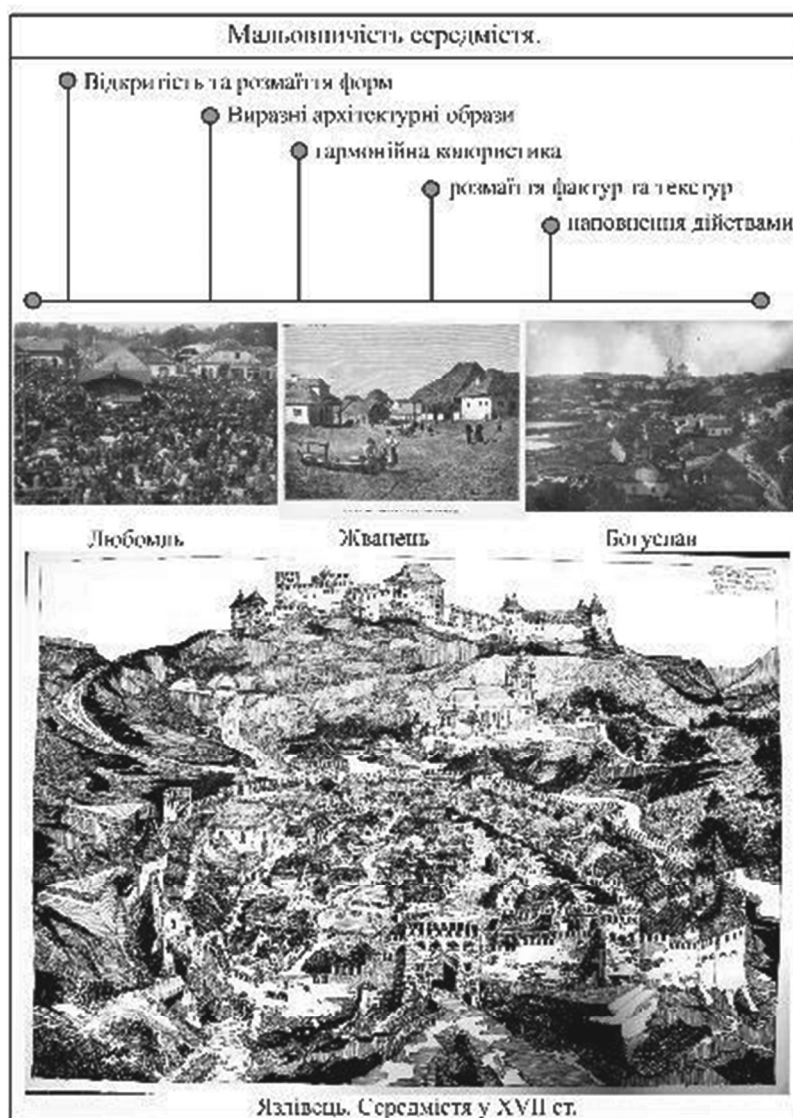

Рис. 2. Критерії мальовничості середмістя історичного міста

Рис. 3. Пам'ятко-охоронний аспект збереження середмістя

У прикладі середмість історичних міст України, критеріями визнання їх пам'ятками містобудування виступатимуть: стан збереженості планувальної та об'ємно-просторової структури, традиційна забудова пов'язана з періодами розвитку, стилями та етнокультурними чинниками, комплекс оборонних споруд (підземні та наземні релікти), важливі сакральні об'єкти (церкви, костели, каплиці, синагоги), малі архітектурні форми (криниці, придорожні фігури, каплиці), місця пам'яті (території пов'язані з втраченими важливими спорудами середмістя, видатними людьми, які вплинули на розвиток регіону та країни, літературними та образотворчими фіксаціями), характеристики ландшафту та мальовничі панорами вулиць, площ та цілого середмістя. Згідно з попередніми характеристиками, на думку автора, в реєстр пам'яток містобудування варто зарахувати середмістя

Львова, Городка, Самбора, Дрогобича, Добромиля, Стрия, Жовкви, Івано-Франківська, Коломиї, Брацлава, Шаргорода, Рогатина, Скали Подільської, Нової Ушиці, Кам'янки-Буської, Гайсина, Бучача, Бердичева. Завдяки систематизації історичної інформації можна передбачити особливості експонування матеріальної та нематеріальної культурної спадщини середмістя. Так, нематеріальні цінності мають дуже важливе значення для середмість оскільки репрезентують унікальні міські традиції, звичаї, обряди, урочистості, вшанування видатних осіб та місць пам'яті.

Висновки

На підставі узагальнення результатів аналізу середмість доведено, що незважаючи на стан збереженості, їх потрібно вважати об'єктами культурної спадщини. З огляду на історичні об'ємно-просторові та композиційно-розпланувальні особливості, модернізаційні та регуляційні процеси середмістя залишаються джерелом архітектурно-містобудівельних теоретичних досліджень. Відтак в середмісті потрібно відкривати та охороняти автентичні матеріальні та нематеріальні пам'ятки, а також системно продумувати їхнє сучасне використання. З'ясовано, що середмістя має минуле, законсервоване в індивідуальній та колективній пам'яті, зберігає старі релікти та архітектурні об'єкти, предмети ужиткового мистецтва, науки та техніки, твори мистецтва, характеризується сентиментальністю та романтизмом.

Бібліографія

- Dąbrowska-Budziło, K., 2005. Wartości niematerialne odziedziczonego krajobrazu miejskiego. Ich istota, rodzaje i metoda analizy, *Ochrona zabytków*, 1. Warszawa, s. 72–83.
- Salwadori, R. 2006. *Pejzaze miasta*. Warszawa, 2006, s. 14.
- КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ, 2001. *Постанова Кабінету міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1760 "Про затвердження Порядку визначення категорій пам'яток для занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України"*. [online] (Останнє оновлення 29 Вересень 2016) Доступно: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1760-2001-%D0%BF> [Дата звернення 1 Жовтень 2018].

References

- Dąbrowska-Budziło, K., 2005. Wartości niematerialne odziedziczonego krajobrazu miejskiego. Ich istota, rodzaje i metoda analizy, *Ochrona zabytków*, 1. Warszawa s. 72–83.
- Salwadori, R. 2006. *Pejzaze miasta*. Warszawa, 2006, s. 14.
- CABINET OF MINISTERS OF UKRAINE, 2001. *Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 27, 2001, No. 1760 "On Approval of the Procedure for Determining the Categories of Sights for Entry of Cultural Heritage Objects to the State Register of Real Estates of Ukraine"*. [online] (Last Updated: September 29, 2016) Available: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1760-2001-%D0%BF> [Date of reference 1 October 2018].

Oleh Rybchynskyi

DOWNTOWN PRESERVATION PROBLEMS OF THE HISTORICAL TOWNS OF UKRAINE

Lviv Polytechnic National University
Department Architecture and Restoration
Oleh.V.Rybchynskyi@lpnu.ua
ORCID 0000-0001-9936-6122

© Rybchynskyi O., 2019

The article clarifies meaning of downtown in the process of forming the historical towns of Ukraine is underestimated. As a result of analysis of the existing settlement structure and the preservation of historical development, it has been determined that the towns need to preserve cultural identity, architectural heritage, local values, traditions and identity of the historic city. Urban building value in the meanwhile is determined

by the planning scheme, the importance of the area for the city, the picturesqueity that is revealed in the general panorama of the city. Planning scheme is reflected in the compositional typology of the city center - the system of location of the main buildings of the city, as well as the quality of residential development. The architectural and aesthetic value of the development of the city center is shaped by several factors: the stages of construction, the representation of architectural styles, values for world and Ukrainian architecture, and some architectural and artistic elements.

Emotional and artistic value lies in the fact that the city as a complex and key-center was formed proportionally and organically to the way of perception and knowledge of the environment of the whole city. The colors, decorations of the facades and interiors show such architectural decisions with the "patina of time", they regulate and influence the psychological state of a person in a historically formed urban environment. The scientific value of architecture in the city centers of the prevailing nature and features of building layers, sequences and ways of changing the image of houses. Layers show that as a result of alterations and completions in buildings preserved various structures, walls, details that indicate the historical system of creating architecture. The sequence and ways of changing the image of the buildings show architectural and aesthetic decisions made at different times, which are proofs of historical evolution. Therefore, the city center is a reflection of the historical, cultural and spatial identity of the city.

Scenery is an important aspect of the perception of the city, the images of which began to attract artists in the nineteenth century. Through the perception of the picturesqueness of the centers of historical cities, the space with open and unambiguous forms, expressive architectural images, harmonious coloring, diverse texture and texture of surfaces filled with actions (fairs, festivals, religious holidays, political actions, daily), harmonious panoramas of settlements is revealed in a new way. , attractive for artistic fixation (literature, painting, graphics, photography). Analysis of urban landscapes with distinct ethnic details and objects, forms and symbols makes it possible to consider pictoriality as a certain metaphor, based on which each time a unique combination of the natural landscape and traditional architectural and spatial layout. According to the previous characteristics, according to the author, in the register of monuments of urban development it is worth mentioning in the city of Lviv, Gorodok, Sambir, Drohobych, Dobromyl, Stryi, Zhovkva, Ivano-Frankivsk, Kolomyia, Bratslav, Shargorod, Rogatyn, Skala Podilska, Nova Ushitsa, Kamyanka Buska, Gaisyn, Buchach, Berdychiv. Due to the systematization of historical information, it is possible to predict the peculiarities of exhibiting material and intangible cultural heritage in the city. Thus, intangible values are very important for the meanwhile because they represent unique urban traditions, customs, ordinances, celebrations, honoring celebrities and places of memory.

Based on te of preservation, they should be considered objects of cultural heritage. In view of the historical volumetric spatial and compositional-planning features, modernization and regulatory processes in the city area remain the source of architectural and urban-based theoretical studies. Therefore, in the center of the city, it is necessary to open and protect authentic material and intangible monuments, as well as systematically think about their modern use. It has been discovered that the city has past, preserved in individual and collective memory, preserves old relics and architectural objects, objects of applied art, science and technology, works of art, characterized by sentimentality and romanticism.

Key words: downtown, system of value, cultural heritage, monuments of city planning.